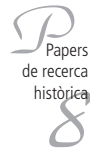

La bandera andorrana i l'escut d'armes

Gerhard Lang-Valchs

Historiador, teòleg i professor jubilat, doctor per la Universitat de Sarre (Saarbrücken, Alemanya)
langvalchs@hotmail.es

Resum

La bandera andorrana i l'escut d'armes

Recorregut documental sobre la/es representació/ns de la bandera i l'escut, tot i descrivint-ne l'evolució, els models, les representacions en el decurs històric.

Resumen

La bandera andorrana y el escudo de armas

Recorrido documental sobre las representaciones de la bandera y el escudo, describiendo la evolución, los modelos, las representaciones en su evolución histórica.

Résumé

Le drapeau andorran et son blason.

Parcours des documents sur la/les représentations du drapeau et du blason moyennant la description de son évolution, de ses modèles et de ses représentations selon la période historique.

Abstract

The Andorran flag and coat of arms

A documentary review on the representations of the flag and coat of arms, their evolution, models and historical evolution.

L'origen dels escuts d'armes i les banderes és molt antic, i està relacionat amb el món militar i l'ostentació del poder polític. En el nostre marc cultural, aquest origen es remunta a les tradicions militars dels exèrcits romans (les unitats dels quals tenien el seu propi estendard) i, més endavant, al costum feudal medieval dels sobirans d'identificar la seva casa amb el seu propi escut d'armes (els escuts d'armes acostumen a ser més antics que les banderes actuals).

Amb la creació dels estats nacionals després de la Revolució Francesa, el costum d'exhibir banderes com a símbol de la seva (nova) identitat va arrelar en els estats moderns i les seves institucions. En alguns països com Alemanya, aquests símbols nacionals fins i tot han variat diverses vegades al llarg de la seva història recent. Avui dia ambdós símbols formen part del marc institucional i representatiu de totes les nacions, i el seu ús s'ha anat legislant tant a nivell nacional com internacional.

Segons algunes fonts enciclopèdiques, la primera bandera andorrana tenia dues bandes verticals, una de groga i una altra de vermella, i va néixer en el context del decret napoleònic de 1806 amb el qual França reanexionava la cosobirania andorrana. D'altres diuen que la bandera tenia una divisió horitzontal.

Sembla que per als colors de la bandera es van escollir els de l'escut d'armes. Dos dels elements de l'escut, d'una banda la mitra i el bàcul, i de l'altra les vaques de Bearn, són difícils de representar en una bandera que es caracteritza per la seva representació mitjançant el color. L'adopció i ús dels colors groc i vermell a la bandera andorrana s'explica perquè són una part essencial i única tant de l'escut dels senyors de Foix com del de Catalunya.

Però la manca de documentació posa en dubte l'existència d'aquesta bandera andorrana. No se l'esmenta –ni es fa referència als colors– en cap dels documents creats en el context

del decret napoleònic de 1806. Tampoc no hi trobem cap referència en altres documents –i en canvi trobem descripcions de l'escut d'armes– com, per exemple, els nombrosos apunts del coronel Ulrich sobre la vida política i administrativa, redactats durant la seva llarga estada a les Valls. Tot i que en moltes enciclopèdies antigues i algunes pàgines d'Internet s'hi veuen diversos models d'aquesta primera bandera andorrana, en cap d'elles hi ha una referència concreta i contrastable que permeti consultar i verificar l'autenticitat de les fonts.

Així doncs, fins que no trobem una menció inequívoca d'una bandera andorrana prèvia al 1866, haurem de dubtar de la seva existència.

Ara bé, no podem dubtar de la creació d'una bandera andorrana el 1866, any en què Guillem d'Areny-Plandolit la va proposar a l'emperador francès Napoleó III quan va anar a la cort francesa, al palau de Bois de Boulogne.¹ La bandera es va crear arran del projecte de renovació impulsat pel baró de Senaller i la consegüent participació d'Andorra a l'Exposició Universal de París de 1868, en què va compartir un palau amb Luxemburg, Mònaco i San Marino. Tot i que la premsa d'aleshores va informar dels colors de la insígnia tricolor –blau, groc i vermell–, no especificava si la disposició era horitzontal o vertical. El fet que –segons els diaris– la bandera fes referència, amb els seus colors, tant a França com a Espanya, no esclareix la qüestió. Un índex de l'horitzontalitat inicial podria ser l'existència d'una segona versió de la bandera amb una corona enmig de la franja central, tal com explica un viatger el 1898.² Deu anys abans, un viatger francès ja havia fet clara referència d'una versió horitzontal, però amb l'escut d'armes.³

Sembla doncs que a finals del segle XIX hi havia dues banderes amb els mateixos colors que es guardaven a la capella de Sant Ermengol de la Casa de la Vall.⁴ Les notícies relacionades no

informen sobre si es tractava de dos models diferents, és a dir, d'una versió horitzontal i una altra de vertical amb els mateixos colors. Tampoc no queda clar si hi havia algun element afegit com, per exemple, l'escut d'armes. El 1910 és la primera i única vegada que s'esmenta un tercer model, amb les franges verticals i amb uns colors diferents.⁵ Malauradament no se n'ha pogut trobar ni documentació ni fotografies.

Sí que es pot constatar, però, que fins a finals del segle XIX ni Andorra ni l'administració francesa per a Andorra tenien una idea clara i definida sobre la bandera andorrana. El 1887, poc després de ser nomenat veguer francès d'Andorra, l'advocat Charles Romeu va preguntar al seu batlle andorrà com era realment la bandera andorrana.⁶ Sembla que tenia clara la seqüència dels colors, però dissortadament la resposta no s'ha conservat. En un document de 1902 però, Charles Romeu informa sobre els colors de la bandera: "Le pavillon [...] est tricolore comme le drapeau français, avec la couleur jaune à la place du blanc – en centre de la bande jaune, figurent les armes d'Andorre reproduits en tête de cette feuille, avec cette devise andorrane du blason: Virtus unita fortior".⁷

Atesa la falta de documents oficials andorrans, hem d'orientar-nos amb el que escriuen alguns visitants sobre la seva estada a Andorra. No sempre ens ofereixen –si és que esmenten la bandera andorrana– una descripció tan clara i inequívoca com la de Leary o la d'un article del *National Geographic*.⁸ Els altres autors no ens esclareixen si la bandera que van veure era el model vertical i si s'hi veia l'escut d'armes amb la corona ja esmentada.

A finals dels anys 20 el conegut *Almanach de Gotha* mencionava per primera vegada la bandera andorrana en l'edició del 1928, però el 1931 i 1932 es corregia. Aquest embolic sembla reflectir la indecisió "oficial" sobre aquest símbol nacional. Malgrat les discrepàncies sobre l'horitzontalitat o verticalitat de les franges, i

1. *Revue Moderne*, vol. 40, p. 219.

2. SPENDER, HAROLD. *Through the High Pyrenees*, A.D. Innes & Co, 1898, p. 67: "During the session [of the Andorran Council General] the Andorran flag –with three horizontal lines of blue, yellow, and red, and a crown in the centre– hangs out of the window".

3. CHARTON, EDOUARD. *Le Tour du Monde, Nouveau Journal des voyages*, vol. 55, 1888, p. 102: "[Le drapeau] [...] est formé de trois bandes horizontales, bleu, jaune et rouge, avec l'écu au centre".

4. CORNET I MAS, GAÏETÀ. *Una excursió por Cataluña*, 1888, p. 121.

5. GREIN, JAMES THOMAS. *A Dream of Charity and some Impressions of London Life*, 1910, p. 67: "The flag of Andorra was hoisted on the balcony, displaying the colours red, white, and pale yellow

in vertical stripes." Evidentment és possible que es tracti d'un error de l'autor.

6. ADN, AVFA, cartó 43, núm. 5. Carta del veguer al batlle del 30.5.1887: "Je vous prierais, en outre, de me faire connaître comme sont disposés les trois couleurs du drapeau national andorran; sont-elles horizontales comme celles du drapeau espagnol? Sont-elles verticales comme celles du drapeau français?".

7. *Ibidem*, cartó 47, 2031 del 13.2.1902.

8. LEARY, LEWIS GASTON. *The Hidden Republic*, 1912, p. 149; *The National Geographic* (oct. 1917), p. 732. Ambdues publicacions esmenten la bandera que Spender ja havia descrit.

la presència o no de les barres de Catalunya a l'escut d'armes, la seqüència dels colors no varia: blau, groc i vermell.⁹

El 1930 un acte semioficial va esviar la incertesa sobre la bandera andorrana. A l'agost, la Societat Andorrana de Residents a Barcelona va anunciar el lliurament d'una (nova) bandera als membres del Consell General. L'acte es va fer el 9 de setembre amb motiu de la peregrinació anual al santuari de la Verge de Meritxell, que 9 anys abans el bisbe Guitart havia coronat canònicament patrona de les Valls d'Andorra.¹⁰ Durant la cerimònia, a la qual van assistir tots els membres del Consell General, la Societat Andorrana de Residents a Barcelona va lliurar als representants del Consell una bandera que, a partir d'aleshores, es va utilitzar com la bandera andorrana. No hi va haver cap decisió oficial sobre la seva validesa. En aquella bandera, que és la d'avui, ja s'hi podia veure l'escut d'armes actual al mig. Una polèmica sobre el disseny de la nova bandera, que fins i tot es va reflectir a la premsa, ens esclareix com era i com es va utilitzar.¹¹

Més de 50 anys més tard, el Consell General va establir aquest model com la bandera oficial de les Valls d'Andorra. El model que va descriure en Leary, amb la corona al mig, va servir perquè més endavant algun aficionat a la història el relacionés amb el suposat regnat de Boris I a Andorra.

Tot i el que s'ha esmentat i documentat, hi ha algunes coses estranyes i sorprenents. Unes fotos dels anys 1928 - 1930 mostren els membres del Consell General amb una bandera "model vertical" amb la seqüència de colors groc, vermell i blau.¹² A l'escut d'armes s'hi veu clarament el bàcul al costat de la mitra. A la portada del número 11 del Butlletí, que publicava l'anunci ja esmentat del lliurament de la bandera a Meritxell, s'hi pot veure una representació gràfica de la futura bandera. Això no obstant, els colors s'han invertit, és a dir: vermell, groc i blau.¹³ Això, clarament contradictori al que s'ha documentat prèviament, es

podria explicar com l'error que es produeix quan es fixa la bandera al seu pal (per la banda equivocada). A l'edició d'octubre del Butlletí s'hi van publicar les fotos del lliurament de la bandera en què a l'escut d'armes, tot i que coincideix amb el de la bandera anunciada, sorprèn veure-hi els colors groc, vermell i blau.

Les primeres informacions sobre un escut d'armes andorrà són molt anteriors a les de la bandera. Probablement la representació més antiga que se'n conserva es troba a la façana de la Casa de la Vall que el Consell va comprar el 1702 per fer-hi les seves reunions. La forma de l'escut correspon exactament a la descripció que el Manual Digest en féu el 1748.

La bandera no s'utilitzava gaire, i amb prou feines trobem documents que ens informin de quan s'emprava. Però el cas de l'escut d'armes és ben diferent: el trobem al segell oficial del Consell General i del Tribunal de Corts, al paper oficial de la Vegueria Francesa, als segells postals andorrans i als seus precursors, per anomenar simplement els suports més emprats i coneguts. Quan comparem les diverses representacions sorprèn trobar-nos, fins mitjan del segle passat i fins i tot més tard, versions diferents que ni coincideixen del tot amb la versió "original" de la Casa de la Vall ni tampoc, en moltes ocasions, amb l'actual. Per adonar-nos de les diferències de les diverses versions fixem-nos d'entrada en el model oficial actual.

La mitra i el bàcul, referències al copríncep episcopal

Las vaques de Bearn

Armes del Comtat de Foix

Escut de Catalunya

9. de Gotha, Almanach, *Julius Perthes, Gotha*, 1928, 1931 i 1932, p. 783.

10. La coronació canònica de la Verge de Meritxell estava prevista per al 9 de setembre de 1914, però es va retardar a causa de l'inici de la Primera Guerra Mundial. El 1921 el nou bisbe va oficiar el seu primer acte a Andorra. Tot i que era bisbe des del 1919, havia encarregat al seu Delegat Permanent tot allò que feia referència a Andorra. Durant la cerimònia es va cantar, per primera vegada de forma pública i oficial, l'himne andorrà que el Consell havia elaborat i acceptat oficialment el 1915.

11. *La Vanguardia* (19.10.1930), p. 32, col. 4; *La Vanguardia* (28.10.1930), p. 28, col. 2; *Butlletí de la Societat Andorrana de Residents a Barcelona [Butlletí]* (set. 1930), núm. 12, p. 128-131; *Butlletí* (des. 1930), núm. 15, p. 172, 173.

12. Catàleg d'exposició, *Guillem de Plandolit (1872-1932). La memòria revelada* LGP, 330-1 i 281-1.

13. A més, hi veiem les lletres R.A. [República d'Andorra] que emmarquen l'escut d'armes de la franja central.

Amb el temps s'observen 3 tipus de canvis. El primer fa referència a les vaques de Bearn, representades al quart inferior dret. Avui dia miren cap a l'esquerra, però a l'escut de la Casa de la Vall miren cap a la dreta. Tot i que alguns exemples del segle XX segueixen l'orientació inicial, el canvi va tenir lloc durant el segle XIX, probablement per una mena de "moda heràldica" centreeuropea que evitava (i evita) que els animals representats als escuts miressin cap a la dreta. Tot i això, aquest canvi no és gaire important, ni tampoc ho són les petites diferències que es poden constatar en la representació de les vaques i les campanes que porten.

Als quarts de l'esquerra és on hi va haver més canvis.¹⁴ Del quart superior podrien sorprendre les diverses versions sobre la col·locació de la mitra i el bàcul, tot i que tampoc no tenen gaire importància. Tot i això, el canvi més important fou al quart inferior: es van substituir les barres de Catalunya pel bàcul episcopal, fet que va provocar, en dues ocasions, protestes i reaccions oficials. El setembre de 1930, després que la bandera andorrana es lliurés als membres del Consell General, el veguer francès Romeu va enviar un informe al prefecte de Perpinyà on deia que la Societat Andorrana de Residents a Barcelona havia canviat l'escut incloent-hi les barres catalanes en referència a Catalunya, cosa que, segons el veguer, podria indicar el creixent interès espanyol envers Andorra.¹⁵ Tot i això, el cas no va preocupar al prefecte. Malgrat tot, sembla que entre els andorrans la qüestió de l'escut va provocar certa polèmica, segons es desprèn d'un article que Eduard Bonell va publicar al Butlletí de la Societat Andorrana de Residents a Barcelona. Bonell va argumentar de forma encertada a favor del presumptament "nou" escut que es representava a la bandera dient que es tractava del model més antic i original, representat a la façana de la Casa de la Vall. I va explicar el canvi al model que suprimeix les barres catalanes per un acord entre els bisbes d'Urgell –el bisbat de Caixal (1853-1979), de Casañas (1879-1901) o de Benlloch (1907-1919)– i la Vegueria Francesa.¹⁶ Sobre aquest acord no se'n sap res. De fet, les barres catalanes ja no apareixien al segell

oficial del Consell General que s'utilitzava els anys 30 del segle XIX. El darrer any de la Guerra Civil Espanyola va succeir un segon fet amb més ingredients polítics i ideològics.

El 1936 l'administració postal francesa va emetre una nova sèrie de segells pel seu correu a Andorra, tots ells amb la mateixa temàtica: l'escut d'armes andorrà. Josep Maria Imbert, delegat de la Delegació del Govern de la República per a Andorra, va fer un informe a finals de setembre de 1938 afirmant que la representació de l'escut era diferent de l'habitual.¹⁷ Els quarts de l'esquerra s'havien modificat. Tradicionalment al quart esquerre superior hi havia el bàcul i la mitra episcopals, i a l'inferior les barres de Catalunya. Ara ja no es feia referència a Catalunya, i la mitra i el bàcul es repartien als quarts de l'esquerra.¹⁸

Un membre de l'*Agència Filatèlica Oficial* (AFO), un òrgan consultiu de l'administració postal, responsable de la comercialització dels segells republicans, es va adonar d'aquest canvi mentre cercava temes típics per a una nova sèrie de segells andorrans que s'estava preparant. Després de ser-ne informat, Imbert va documentar aquests canvis en un informe que va enviar al ministre espanyol d'Exteriors.¹⁹ Segons ell, es tractava d'un canvi intencionat dels francesos per subratllar i demostrar públicament la inexistència dels drets cosobirans espanyols sobre Andorra i dins d'Andorra.

En aquest context el representant del director general de Correus a l'AFO va proposar incloure a la nova sèrie un altre segell sobre la imatge correcta del polèmic escut andorrà. Efectivament els assaigs de la sèrie –que no es va arribar a publicar a conseqüència del final de la Guerra Civil Espanyola– inclouen aquest segell addicional pel correu urgent.

L'ús indistint de diversos models de l'escut d'armes no va preocupar realment cap de les parts implicades. Així doncs, fins al 1971 –any en què finalment es va adoptar oficialment la bandera amb l'escut– van aparèixer diverses representacions "errònies" que no s'ajustaven al model original i, més tard, definitiu.

14. Si parléssim de forma heràldica, seria la dreta.

15. Archives Départementales des Pyrénées Orientales, Délégation pour Andorre, 1723W, cartó 9, Correspondance adressé au Délégué Permanent 1886-1934, setembre de 1930, Pèlerinage au Sanctuaire de Meritxell.

16. *Butlletí* (oct. 1930), núm. 13, "Les picabaralles a l'entorn de l'escut d'Andorra", p. 147-148. Sembla que l'opinió de l'autor es podria atribuir a la seva actitud independentista i oposició al règim copríncipal.

17. Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores [AMAE], R 1783, exp. 29, *Información sobre una emisión de sellos...*, p. 13-15 del 8.10.1938; AMAE, RE 103, carp. 1, pl. 1-2. Informe del 7.10.1938 dirigit al director general de Correus.

18. Des que el 1887 la Vegueria Francesa d'Andorra es va traslladar a Prades, aquesta utilitzava l'escut d'armes tal com es representa a l'esmentada sèrie de segells de 1936.

19. AMAE, R 1783, exp. 29, *Información sobre una emisión de sellos...*, p. 13-15 del 8.10.1938 del 8.10.1938. Va acompanyar la carta al ministre d'Estat del 13.10.1938.